

Životní jubilea Jiřího Klusáčka a Stanislava Sobotky

V dubnu letošního roku oslavili ve zdraví významná životní jubilea dva badatelé v historii Polenska a dlouholetí členové Klubu Za historickou Polnou.

20. dubna měl 90. narozeniny jubilant **Jiří Klusáček**, zakládající člen Klubu Za historickou Polnou a v letech 1990–2001 a 2005–2010 jeho předseda. S Polnou a okolními obcemi je spojen rodovými kořeny sahajícími do středověku, v Polné se narodil a skoro celý život pracoval, od roku 1960 po 29 let učil na zdejší základní škole až do odchodu do výslužby. Svému rodnému městu a místním společenským aktivitám věnuje mnoho volného času už od mladých let. V polenském domě děti úspěšně vedl střelecký kroužek, ale také vlastivědný kroužek, ve kterém se snažil přivést děti k lásce

k rodnému městu, což se mu povedlo i u všech členů své rodiny. Jako správný znalec regionální historie léta provádí po městských památkách turisty. Od roku 1967 byl členem památkového aktivu městského národního výboru, kde spolupracoval zejména s bývalou ředitelkou muzea Květou Rérychovou, zvláště v 90. letech pak vyvíjel činnost ve prospěch nově vzniklé Nezávislé památkové unie. Právě ochraně místních pamětihodností věnuje největší pozornost – památky Polné a okolí dokumentoval i fotograficky, pravidelně je propaguje v tisku (*Polenský zpravodaj*, *Jihlavské listy* aj.) a u několika z nich prosadil zápis do Ústředního seznamu kulturních památek (zejména středověký úvoz Klešter). Jiří Klusáček patří k dlouholetým přátelům polenského muzea, jehož osamostatnění vždy podporoval a v roce 2006 pracoval jako člen inventarizační komise při předávání sbírek od Muzea Vysočiny v Jihlavě.

29. dubna se dožil 85 let janovický patriot **Stanislav Sobotka**, který po většinu svého profesního života působil jako úředník v janovickém zemědělském družstvu, z toho šest let ve funkci předsedy. Od roku 1974 byl janovickým a skryšovským kronikářem a knihovníkem. S postupujícími léty započal s komplexním zpracováváním historie vsí Janovice a Skryšov na základě původních historických pramenů, které systematicky studuje v příslušných státních archivech.

Z této činnosti vzešly tři publikace – *Janovice, sté výročí nové školy* (vyd. 1991, 52 stran), *Janovice s osadou Skřýšov, z historie obce* (vyd. 2001, 48 stran) a *Pamětní kameny a kříže obce Janovice a osady Skřýšov* (vyd. 2007, 32 stran). Shromáždil též množství písemného i fotografického materiálu, týkajícího se historie uvedených vesnic, zvláště pak rodu skřýšovských rychtářů Plevů a osobnosti učitele a hasičského funkcionáře Václava Dřeva, k vydání připravuje historii všech janovických domů. Pan Sobotka dlouhodobě obrací svůj zájem k hospodářským dějinám regionu. V rámci této činnosti sepsal dvě rozsáhlé materiálové studie *Zrušení roboty na Polensku*, *Zrušení povinnosti odvodu desátého mandelu* a *Vyvázaní poddanských povinností v Polné v letech 1851 a 1852*, jež zachycují všechny obce dnešního mikroregionu Polensko, které byly součástí někdejšího polenského panství. Uvedené studie vycházejí na pokračování již několik let ve sborníku *Polensko*, v jehož redakční radě pan Sobotka delší dobu působil. Od roku 2000 je Stanislav Sobotka též aktivním členem Klubu Za historickou Polnou.

Redakce se připojuje ke gratulacím a přeje panu Klusáčkovi a panu Sobotkovi mnoho dalších úspěchů v jejich nezištné dlouholeté práci o povznesení kultury města Polné a okolních obcí.

Michaela Feckaninová

Cukráři v Polné v 1. polovině 20. století

První polovina 20. století, a zejména pak období první republiky, je v Čechách všeobecně známo jako zlatá éra sladkého. Hojně se peklo v domácnostech i v cukrárnách. A to navzdory tomu, že se obyvatelstvo, včetně cukrářských mistrů, během tohoto období často potýkalo s nedostatkem surovin, jako například cukru, čokolády...

Zatímco kavárny byly v této době doménou spíše mužů, cukrárny patřily ženám, které je mohly navštěvovat i bez garde, a dětem. Cukrárny často zahrnovaly nejen výrobu a prodejnu, ale též prostor, kde bylo možné zakoupené zákusky a cukrovinky zkonzumovat. Ty nejvčetnější cukrárny se nacházely v Praze a Brně, ale snad každé měs-

to a městečko mělo svou cukrárnu, svého oblíbeného cukrářského mistra a také své místní speciality.

Nejinak tomu bylo i v Polné, kde podle Adresáře Republiky československé v roce 1935 působili hned tři cukráři – Bacík, Hazuka a Šotola. A podle informací dostupných v havlíčkobrodském archivu a fondech polenského muzea tu v rozmezí let 1900–1948 kromě nich působili ještě další tři cukráři – Holcman, Šlajs a Tajovský. V tom, kde přesně měli zmiňovaní cukráři své provozovny a prodejny, a dokonce i o jejich křestních jménech, se v některých případech prameny různí. Následující informace tedy vycházejí z těch informací, které se v pramenech opakují, případně z těch pramenů, které jsou nejpravděpodobnější.

**František Šotola a jeho provozovna Palackého čp. 215 v Polné
(Městské muzeum Polná a Klub Za historickou Polnou)**

František Šotola se narodil 1. ledna 1875 v Polné čp. 58–město v rodině stejnojmenného perníkáře Františka Šotoly.^[12] Začal podnikat v roce 1901^[7] a své stanoviště měl v Polné čp. 215.^[4] V inzerci svou živnost prezentoval jako cukrářství a perníkářství a je zajímavé, že kromě obvyklých výrobků prodával i kostelní svíčky. Dne 15. března 1937 ohlásil Okresnímu úřadu v Německém Brodě vzdání se živnosti.^[7]

Patrně nejvěhlasnějším polenským cukrářem své doby byl Karel Hazuka, narozený 14. března 1882 v Brtnici, poté domovský příslušný do Polné.^[13] Oprávnění k živnostenskému podnikání v cukrářském oboru získal roku 1907^[3] a stanoviště měl v Polné v čp. 55.^[2] Ve svých vzpomínkách se o něm zmiňují i spisovatel Bohumil Hrabal, vlastivědný badatel Milan Šup a Jaroslava Hajnová. Podle nich byl prvním

Karel Hazuka
(Městské muzeum Polná)

živnost ukončil, není zřejmé, ale patrně ji provozoval ještě v roce 1948, neboť ještě v prosinci tohoto roku je uváděn jako zaměstnavatel cukrářského dělníka Stanislava Macha.^[8]

Antonínu Holcmanovi s domovskou příslušností v Polné bylo oprávnění k založení živnosti uděleno v roce 1918.^[7] Svou cukrárnu provozoval v Polné čp. 213,^[5] tzv. v Horní bráně.^[1] Živnosti se vzdal 2. července 1929.^[7]

Ervín Bacík se narodil 1. července 1907 v Souši u Mostu a domovskou příslušností náležel k Věšínu v okrese Blatná. Zahájení živnostenského podnikání oznámil Okresnímu úřadu v Německém Brodě 27. října 1930 a své stanoviště měl v Polné čp. 547.^[6] Dne 1. října 1932 se živnosti vzdal a přesídlil z Polné do Prahy. Již v říjnu 1933 se opět vrátil do Polné a patrně zde ještě několik let podnikal.^[7] V listopadu 1933 totiž uzavřel smlouvu o učení s Evaldem Kučerou, své vyučení však musel Kučera dokončit v Jihlavě z důvodu uzavření Bacíkova závodu.^[9] K uzavření tedy muselo dojít někdy mezi lety 1935, kdy je Bacík uváděn coby polenský cukrář v Adresáři republiky československé, a 1937, kdy měla vypršet smlouva s Kučerou.

Emil (Bohumil) Šlajs se narodil 3. října 1912 v Jihlavě, kam spadal i svou domovskou příslušností. Zahájení živnostenského podnikání ohlásil Okresnímu úřadu v Německém Brodě 13. července 1936 a jeho stanovištěm se stala Polná čp. 64. Již 12. října 1936 se však své živnosti vzdal.^[6]

cukrářem, který v Polné prodával zmrzlinu^[11]. Obdobně jako u Šotoly, i v jeho inzerci můžeme najít zmínku o prodeji kostelních svící a navíc též informaci o „Pojišťovacím jednatelství pro všechny odbory pojišť. Moldavia, Generali a Sekuritas“. Karel Hazuka byl taktéž jedním ze zakládajících členů „Společenstva cukrářů, perníkářů, čokoládníků, kantinářů, koláčníků a voskařů pro politické okresy Havlíčkův Brod, Chotěboř, Humpolec a Ledec“ a členem představenstva tohoto společenstva od jeho založení v roce 1922 minimálně do roku 1941, kdy je v této funkci uváděn v záznamech společenstva.^[10] Kdy přesně svou

Alois Tajovský se narodil 15. ledna 1920 v Pohledu v okrese Havlíčkův Brod. Domovskou příslušností patřil pod Pohled. Oprávnění k založení živnosti obdržel v roce 1948 a své stanoviště měl v Polné čp. 22.^[6] V záznamech společenstva cukrářů je u něj poznamenáno, že byl výrobcem neslazených oplatek.^[7] Rok ukončení jeho živnosti není dohledán.

Kromě cukrářských mistrů se v Polné vyskytovali i cukrářští dělníci a učni. Soupisy obou těchto skupin vedlo od počátku 20. let 20. století až do roku 1948 Společenstvo cukrářů Havlíčkův Brod.

FRANTIŠEK ŠOTOLA
cukrářství a perníkářství
v Polné (horní město) Palackého ulice 215.
Doporučuje P. T. obecnstvu na hostiny, k svátkům a svatby
vždy čerstvé pečivo různých druhů dobré jakosti vždy jen z přírodního
másla v cenách levných. Dále mám výběr marmelád druhů rozličných, ma-
linové a rybízové šťávy.
Různé druhy čokolády, bombonů a karlovarských oplatek.
Vlastní výroba krámského (strouhacího) perníku, p. překupníkům výhodné ceny.
Prodej kostelních svíček v cenách levných.
Objednávky vyřizují rychle a přesně.

**KAREL
HAZUKA,**
cukrář
V POLNĚ proti kostelu
doporučuje
svoje výrobky.

MOLDAVIA-GENERALI
akc. pojišťovna v Praze
pojišťuje
proti škodám požárním,
vloupání, rozbití skla
a úrazu. Životní pojištění.
Zástupce :
KAREL HAZUKA V POLNĚ.

Inzeráty polenských cukrářů Šotoly a Hazuky
(polenský časopis Rozhledy a inzertní příloha publikace Polná, průvodce po
městě a okolí)

Seznam cukrářských dělníků pracujících v Polné v letech 1924–1948^[8]

Jméno a příjmení	Datum a místo narození	Domovská příslušnost	Bydliště	Zaměstnavatel	Nastoupil	Vystoupil	Poznámky
Václav Kolletus	6. 10. 1910 Holice	Hrochův Týnec u Chrudimi	Polná	Karel Hazuka	15. 6. 1929	19. 7. 1929	
Josef Frenzl	15. 8. 1910 Olešnice Morava		Polná	Karel Hazuka	11. 8. 1929		
Karel Kmoška	17. 4. 1906 Trstěnice u Litomyšle	Trstěnice u Litomyšle	Polná	Karel Hazuka	24. 7. 1930	1. 9. 1930	
Karel Vorálek	14. 10. 1910 Plandry okr. Nēm. Brod	Jihlava		Ervín Bacík	1. 5. 1931	15. 12. 1931	Vysvědčení potvrzeno 19. 5. 1936
Antonín Holzman	23. 7. 1891 Polná	Polná	Polná	Karel Hazuka	1. 5. 1935	1. 1. 1936	
Karel Brandejský	27. 1. 1918 Videň	Břehy u Pardubic	Polná	Karel Hazuka	19. 4. 1937	7. 10. 1937	
Karel Vincenc	1. 6. 1911 Kostelec nad Orlicí	Kostelec nad Orlicí	Polná	Karel Hazuka	13. 6. 1938	13. 9. 1938	Vysvědčení potvrzeno 15. 9. 1938
Josef Husenský	12. 5. 1921 Skuteč okr. Vysoké Mýto	Skuteč	Polná	Karel Hazuka	20. 6. 1939	30. 9. 1939	
Ālois Štoček	11. 8. 1921	Polná	Polná	Karel Hazuka	21. 9. 1940		V Říši
Bohumil Stodola	22. 2. 1928 Polná	Polná	Polná	Karel Hazuka	10. 8. 1946	1. 10. 1946	Odešel na zemědělské práce
Stanislav Mach	9. 11. 1930 Polná	Polná	Polná	Karel Hazuka	1. 8. 1947	31. 12. 1948	

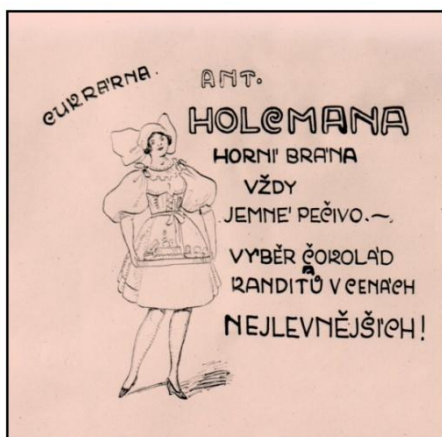
Seznam cukrářských učňů v Polné a z Polné 1922–1948^[9]

Jméno a příjmení	Narozen	Příslušnost	Učební pán	Do učení vstoupil	Doba učební trvá	Poplatky	Učňovské zkoušky složil	Poznámky
Josef Černý	4. 2. 1905	Boňkov	Karel Hazuka	1. 9. 1921	2 ¼ roku		21. 12. 1923	
Emanuel Vítek	14. 3. 1908	Polná	Karel Hazuka	1. 12. 1922	3 roky		15. 12. 1925	Prospěl velmi dobrý
Jaroslav Dobrovolný	22. 4. 1907	Polná	Antonín Holcman	1. 1. 1923	3 roky		14. 7. 1925	Prospěl dobrý
František Kratochvíl	10. 6. 1910	Lužice u Hodonína	Karel Hazuka	18. 2. 1925	3 roky		24. 2. 1928	Prospěl velmi dobrý
Ladislav Katouský	23. 1. 1912	Budapest	Karel Hazuka	1. 4. 1927	3 roky		27. 3. 1930	Prospěl dobrý
František Morkus	13. 6. 1915	Německý Brod	Karel Hazuka	1. 8. 1929	3 roky	40 Kč za vyučení	20. 6. 1932	Prospěl velmi dobrý
Vilém Dobrovolný	17. 8. 1913	Polná	Antonín Straka působíště Bedřichov?	1. 8. 1930	28. 2. 1933	40 Kč za vyučení	Zkoušku neodbyval, výuční list dostal 28. 2. 1933	Na doporučení dle usnesení ze dne 20. 10. 1930

Jindřich Špinar	14. 2. 1916	Velká Losenice	Karel Hazuka	1. 3. 1931	28. 2. 1935	40 Kč za vyučení	15. 2. 1935	Prospěl velmi dobře
Karel Šimek	4. 9. 1917	Polná	Ervín Bacík	1. 7. 1931; smlouva o učení 8. 7. 1931	30. 6. 1935	20 Kč za přípověď		Vystoupil dle oznámení ze dne 18. 11. 1933
Evald Kučera	9. 4. 1918, Bobrovníky	Hlučín	Ervín Bacík	1. 11. 1933; smlouva o učení 30. 11. 1933	31. 10. 1937	20 Kč za přípověď		Po zrušení závodu panem Bacíkem přestoupil učeň na doučení v Jihlavě
Milán Dopita	9. 6. 1920, Slavkov u Brna	Čechy pod Kosířem	Karel Hazuka	1. 4. 1935; smlouva o učení 17. 3. 1935	31. 3. 1938	20 Kč za přípověď		Vystoupil z učení 1. 10. 1935
Bohumil Malát	6. 1. 1921, Humpolec	Humpo- lec	Karel Hazuka	1. 10. 1935; smlouva o učení 1. 10. 1935	30. 9. 1938			Vystoupil z učení – oznámeno 9. 11. 1935

Vladimír Dušejovský	26. 8. 1921, Horní Cerekev	Horní Cerekev	Karel Hazuka	1. 1. 1936; smlouva o učení 1. 1. 1936	31. 12. 1939	20 Kč za přípověď		Propuštěn pro nepřístojné chování – hlášeno 27. 5. 1936
Josef Husenský	12. 5. 1921	Skuteč	Karel Hazuka	20. 5. 1936; smlouva o učení 25. 5. 1936	19. 5. 1939	20 Kč za přípověď	20. 6. 1939	Prospěl velmi dobrý; zkouš- ku konal o měsíc později pro nepřítomnost vyučitele
Dobroslav Kašpar	1924	Polná	Karel Hazuka	1. 7. 1939; smlouva o učení 1. 8. 1939	30. 7. 1943	20 Kč za přípověď		Předán k jihlavskému vyu- čení
Alois Štoček	11. 8. 1921	Polná	Karel Hazuka	20. 9. 1939; smlouva 20. 9. 1940	na douče- ní 1 rok	20 Kč za přípověď	3. 10. 1940	Prospěl velmi dobrý, zku- šební komisař Šotola Fr. Polná; učil se již v Uhříně- vsi u kol. Fr. Jirouška a p. St. Bašteckého(?), nyní jest u p. K. Hazuky v Polné na 1 rok dle předchozích vysvědčení

Bohumil Stodola	22. 2. 1928	Polná	Karel Hazuka	10. 8. 1942	10. 8. 1946	25 Kč za přípověď		Zapsán u Živ. komory v Brně pod čj. 71/4 a zaplatil 8,- a 3/5/1943; předán do vyučení v Jihlavě
Bohuslav Gregar	12. 2. 1931	Polná	Karel Hazuka	1. 7. 1946; smlouva 31. 6. 1949		Zaplatil 23. 8. 1946 Živnos- tenské komoře v Praze		
Stanislav Mach	9. 11. 1930	Polná	Karel Hazuka	1. 8. 1944; smlouva 31. 7. 1947	3 roky			Byl přihlášen ve spo- leč. Jihlava a teprve ... vyu- čen a zkoušku složil
Zdeněk Pařík	1. 3. 1933	Polná	František Holler	1. 7. 1948; smlouva 30. 6. 1951	3 roky	Zaplatil 2. 4. 1948 Obchod. a živnos- tenské komoře v Praze		

Reklama Antonína Holcmana

na tehdejší dobu pocházeli i z poměrně vzdálených oblastí.

Obdobně jako u dělníků, i u cukrářských učňů lze sledovat, že nejčastějším mistrem, k němuž chodili v Polné budoucí cukráři do učení, byl Karel Hazuka. U cukrářských učňů jsou navíc uvedeni nejen učni, kteří se v Polné vzdělávali, ale také ti, kteří z Polné pocházeli a vzdělávali se jinde, ačkoli se jednalo o ojedinělé případy. Soupis cukrářských učňů navíc poskytuje informace o vývoji délky trvání výuční doby a o případných poplatcích za přijetí do učení či přístup k závěrečným zkouškám. Bez povšimnutí nelze přejít ani skutečnost, že zatímco ve dvacátých letech je téměř u každého učně poznámka o úspěšném ukončení vzdělání, později již bezproblémové ukončení vzdělání tak časté nebylo. Důvodem v některých případech mohla být, a pravděpodobně byla, hospodářská krize a válka. Pozvuditelným faktem je naopak to, že někteří z mužů, kteří se v Polné vyučili, byli u svého mistra později zaměstnání jako cuk-

rářské dělníky. Jak je ze seznamu dělníků patrné, většinou cukrářské dělníky v Polné zaměstnával Karel Hazuka, a to obvykle na poměrně krátké období několika týdnů od léta do podzimu. Nabízí se zde souvislost s letní sezonou a Mrkvancovou poutí, která v Polné probíhá druhou neděli v září. Zda to byl skutečný důvod k takto termínované výpomoci, však není jisté. Za zmínku jistě stojí také skutečnost, že ačkoli někteří cukrářští dělníci pocházeli z Polné, značná část jich místních nebyla – naopak,

Sáček na cukrovinky Karla Hazuky

rářští dělníci. To naznačuje určitou spokojenost v jejich vzájemných vztazích.

Cukráři se v první polovině 20. století sdružovali do profesních organizací. Polenské cukráře můžeme najít v záznamech již zmiňovaného Společenstva cukrářů Havlíčkův Brod a Společenstva cukrářů, perníkářů, čokoládníků, kantinářů, koláčníků a voskařů pro politické okresy Havlíčkův Brod, Chotěboř, Humpolec a Ledec. Z písemností Společenstva cukrářů se dochovaly zejména soupisy s údaji o členech společenstva, cukrářských dělnících a cukrářských učních. Z písemností Společenstva cukrářů, perníkářů, čokoládníků... se dochovaly zápisy ze schůzí konaných v letech 1922–1948. Z těchto zápisů vyplývá, že společenstvo zajišťovalo společnou propagaci cukrářství, koordinovalo vzdělávání v oboru, vykonávalo dohled a řešilo stížnosti. V zápisech se tak můžeme dočíst o radostech i strastech cukrářského řemesla. Namátkou lze uvést následující: „*Návrh na přistoupení ku Svazu společenstev cukrářů, perníkářů, čokoládníků, výrobců oplatek a čokoládníků v republice československé v Praze.*“ (10. března 1924), „*Pokračovacím živnostenským školám usneseno věnovat dle počtu cukrářských učňů: v Něm. Brodě 60 Kč, v Polné 20 Kč, v Humpolci 20 Kč, v Chotěboři 20 Kč, v Příbyslavi 20 Kč, ve Světlé 10 Kč.*“ (29. ledna 1923), „*Polenští kolegové stěžují si na nezákonné obchodování tamním Lido-vým Konsumem a vyzvání, aby vyšetřili podrobnosti a představenstvu k dalšímu zakročení oznámili.*“ (rok 1923), „*Návrh Svazu na zavedení jednotné doby učební na 4 roky jednohlasně zamítnut z toho důvodu, že poněvadž továrny dávají za vyučenou již po dvou letech nebylo by s námi mizivá konkurence a na 4 letou dobu učební nebylo by možno učňů získat. Návrh na změnu § 15 stanov vyučním inkorp. poplatku z 60 Kč na 100 Kč jednohlasně přijat ze stejných důvodů jako ve schůzi ze dne 22. května 1922 uvedeny a uloženo starostovi aby usnesení toto zemské politické správě ku schválení předložil a kdyby touto usnesení to opětovně schváleno nebylo, aby na základě tohoto zmocnění dovolal se k ministerstvu obchodu a živností.*“ (10. března 1924), „*Dne 9. června 1942 byl telegraficky volán na schůzi důvěrnou do Prahy náš kol. starosta Hruška. Program byl jim ve schůzi dán a to koncentrace živnosti (vyřazení 30 % cukrářských živností.). Kol. starosta po velmi bedlivém uvážení uznal po příjezdu z Prahy ihned svolati schůzi členů představenstva. Schůze se konala hned druhý den a byla velmi důvěrnou. Program této důvěrné schůze představenstva byl, navrhnouti 13-14 členů společenstva vyřazení po dobu války z provozu cukrářských živností. Členové po přeskoumání každé jednotlivé živnosti rozhodovali, které živnosti přijdou v úvahu. Byl to jeden z nejtěžších úkolů představenstva, kdy rozhodovalo o býti či nebytí každého z nás o svoji existenci. Jednání*

bylo velmi důvěrné.“ (červen 1942), „Kol. předseda zahájil schůzi, přivítal přítomné a oznámil, že se scházíme poprvé po nové úpravě společenstva, kde nám bylo z obvodu společenstva odňaty tyto okresy: býv. okres Chotěboř s Přibyslavou a Borovou a Polnou a Bedřichovem.“ (4. dubna 1943).^[10]

Ačkoli tento text se zabýval polenskými cukráři pouze v krátkém období první poloviny 20. století – a i tak není kompletní studií tohoto tématu – v Polné samozřejmě byli cukráři a cukrárny i před tímto obdobím a po něm. Snad každá generace vzpomíná na „toho svého“ oblíbeného cukráře a jeho „nepřekonatelné“ výrobky, jimž se jiní nemožou rovnat. A ať už šlo o období „sladké první republiky“ nebo kterékoli jiné, sladkosti a jejich tvůrci byly v lidských myslích vždy spojeny s chvílemi slavnostními. Vždyť ještě dnes nesmí při žádné oslavě chybět na stole dort nebo zákusek a nejen děti „za odměnu“ dostávají čokolády, zmrzliny a další sladké laskominy.

Prameny

- [1] Klub za historickou Polnou, elektronický archiv, Reklama Ant. Holcmana kolem roku 1930.
- [2] Městské muzeum Polná, archivní fond Pozůstalost Břetislava Rérycha.
- [3] Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/2019, Reklamní sáček Karla Hazuky kolem roku 1925.
- [4] Městské muzeum Polná, inv. č. Po-19/G/27, Inzerát Františka Šotoly v Rozhledech po zemědělství na pomezí českomoravském č. 4, ročník 1912.
- [5] SOKa Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Havlíčkův Brod /I/ (1850–1940), Index k živnostenským rejstříkům.
- [6] SOKa Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Havlíčkův Brod /I/ (1850–1940), Řemeslné živnosti 1909–1946.
- [7] SOKa Havlíčkův Brod, fond Společenstvo cukrářů Havlíčkův Brod (1884) 1922–1951, Matrika členů 1884–1948.
- [8] SOKa Havlíčkův Brod, fond Společenstvo cukrářů Havlíčkův Brod (1884) 1922–1951, Seznam dělníků u spol. cukrářů 1924–1948.
- [9] SOKa Havlíčkův Brod, fond Společenstvo cukrářů Havlíčkův Brod (1884) 1922–1951, Matrika učňů 1922–1948.
- [10] SOKa Havlíčkův Brod, fond Společenstvo cukrářů, perníkářů, čokoládníků..., Havlíčkův Brod, Chotěboř, Humpolec a Ledec, Zápisy schůzí společenstva 1922–1948.
- [11] ŠUP, Milan. *Bohumil Hrabal a Polná*. Polná: Klub Za historickou Polnou, 2014. ISBN 978-80-260-6392-6.
- [12] MZA Brno, E 67 – Sbírka matrik, i. č. 6765 – matrika narozených Polná 1859–1888, fol. 272.
- [13] SOKa Jihlava, Archiv města Polná, i. č. 142, pag. 246 – matrika měšťanů.

Fotografové, místní vydavatelé a prodejci pohlednic s vyobrazením Polné

(dokončení)

Po skončení II. světové války vydávali v Polné pohlednice již jen dva obchodníci – Bedřich Zapletal a Václav Meloun – a jeden fotograf. Tím byl Josef Bulička, který po roce 1945 zprovoznil fotoateliér v zadním traktu Bakalářského domu, čp. 48, na Husově náměstí v Polné. Živnost mu byla v roce 1951 převedena do Sdruženého komunálního podniku. Zabýval se ponejvíce pořizováním ateliérových foto-

grafií (portréty, svatby...). Několik neobvyklých námětů vyrobil a dal do prodeje ve formě fotopohlednic.

Po roce 1948 došlo i na vyvlastňování tiskáren a k jejich začleňování do velkých státních podniků. Malé tiskárny byly, často

z obavy před rozšiřováním nepovolených tiskovin a šířením protistátních letáků, likvidovány. Jen nepatrná část se jich zachránila přechodem do družstev nebo zapojením do tzv. podniku Komunálních služeb, do kterého v 50. letech přecházelo mnoho drobných živnostníků z obavy před likvidací.

Na vydávání pohlednic se v Polné podílelo ještě několik dalších živnostníků; tato činnost byla pro tyto ovšem pouze výjimečnou a okrajovou záležitostí: Karel Fišar, Inocenc Eis, Václav Wollmann, Marie Sulíková, Karel Barták, Kateřina Eisová ad. Nelze opominout ani Klub českých turistů Polná, který vydal koncem 20. let dvě pohlednice a Spolek městského muzea, jenž se zaměřil především na vydávání pohlednic hradu a zámku.

Od poloviny 20. století se na pořizování snímků určených k výrobě pohlednic podílela celá řada fotografů. Často se jednalo o zaměstnance vydavatelských firem Orbis, Panorama, Pravda, Pressfoto aj., kteří za svou práci vyjížděli i do vzdálených míst republiky. A tak se setkáváme se jmény fotografů, kteří pracovali pro vydavatelství Pravda Bratislava: Petr Paul, František Vrbovský, pro vydavatelství Pressfoto Praha: Zdenko Hajský, Jindřich Richter, Karel Vlček, Jan Vozdecký, pro nakladatelství Panorama Praha:

V. Beneš, Martin Stecker, pro nakladatelství Orbis Praha: František Brabač, Václav Fejt, Bohuslav Havránek, specialista na letecké snímky Eugen Vasiliak nebo František Zahradníček.

Ani amatérští fotografové z řad polenských občanů však nezůstávali stranou a není na škodu připomenout, že nejen „drželi krok“ s kvalitními snímky profesionálů, ale mnohdy je, zejména v období po roce 1990, i předčili: Jiří Kislinger, Jiří Klusáček, Alois Kunc, František Mach, Jan Prchal, MVDr. Ivan Prokop, Stanislav Teska, Ludmila Vomlelová, Jan Vytlačil.

Profesionální fotograf z Polné Jiří Rathouský je autorem snímků, použitých pro tisk pohlednic vydaných po roce 2000 Městem Polná.

Po roce 1989 se přičinili o propagaci města Polná na pohlednicích soukromí vydavatelé: Jan Prchal-nakladatelství Linda (30 pohlednic a 6 dopisnic s přitiskem), Alena Šitavancová – obchod papír-hračky (6 pohlednic), František Mach (6 pohlednic), Jiří Klusáček – vydavatelství KLK (3 pohlednice), aktuálně Zuzana Janů – papírnictví Linda (4 pohlednice). Několik pohlednic vydalo v roce 1990 Městské kulturní středisko (linoryty Františka Vacka), Město Polná, Klub Za historickou Polnou, po roce 2007 Městské muzeum Polná. Jedním či dvěma náměty doplnili pestrou paletu polenských pohlednic v posledních dvaceti letech i další vydavatelé.

K nejméně zdařilým pohlednicím po stránce kvality (a to je zřejmé již při jejich povrchním zhlednutí) patří pohlednice v počtu 12 kusů z dárkové kolekce, vydané v roce 1993 Městským úřadem v Polné v počtu 3000 souborů. Fotograf František Petrák přijel do Polné zhotovit snímky v době, kdy podzimní nálada s oblohou bez mráčků a mlžným oparem nedodala snímkům tu správnou a pro tisk pohlednic potřebnou atmosféru. Soubor není dobrou vizitkou ani pro firmu Brabapress Praha, která jej vytiskla (obloha je nepřirozeně fialově modrá nebo šedivá, zeleň fádně zatónovaná atp.). Dvanáctá pohlednice ze souboru (záběr na rybník Peklo a část Zápekli) je obzvlášť názorným příkladem, jak pohlednice nemá vypadat! Na financování tohoto nepovedeného dílka se sponzorsky podílelo 14 soukromých polenských firem.

Živnostenští fotografové i mnozí amatéři od počátku fotografie, kromě portrétních a rodinných snímků, věnovali část tvorby architektuře historického města a snažili se zaznamenat mnohotvárný společenský vývoj života ve městě od konce 19. století do současnosti. Díky jejich obětavé a nezištné činnosti má město k dispozici bohatý zásobník fotodokumentace k propagaci i pro badatelskou činnost. A velkou zásluhu na založení a doplňování fotografického archivu mají členové Fotoklubu Polná a Klubu Za historickou Polnou. Jistě uznáme, že ne-

přehlednutelnou zásluhu na vzniku pohlednic mají kromě fotografií, vydavatelů a prodejců také ti, kteří tyto malé „poklady“ do dnešní doby pečlivě uchovávali, popřípadě předávali do archivů nebo do soukromých sbírek sběratelů. I jim patří poděkování.

Vlastivědný výzkum obcí s českými menšinovými školami roku 1921

(část šestá)

Stráž – 2. část

Pasení dobytka dříve bylo obstaráváno společně pro celou obec (jmenovitě ovcí a vepřů). Nyní se pase pouze hovězí dobytek a kozy, jichž nejvíce mají domkáři a bezzemkové. Ovce vůbec se tu nechovají. Vepře pasou společně v sousední vsi Hilbersdorfu. Společné pasení přestalo asi následkem zrušení obecních pastvisk. Za starších dob pasáci dostávali od hospodáře ročně $\frac{1}{4}$ míry žita, sviňáci 1 malé prasátko. To úplně přestalo. Nynější pasení dobytka školáky působí mnoho zla a zaviňuje na mnohých školách špatnou docházku školní.

Sadařství a včelařství vcelku se tu nedaří pro nepříznivou polohu, drsné podnebí, časté silné větry. Ovzduší jest velmi vlhké v blízkosti velkých lesů a rybníků.

Z dědičných zaměstnání jmenovati dlužno mlynářství a sladovnictví. Zaniklá zaměstnání: Uhlí se pálívalo v milířích ze starodávna u Písařského rybníka, kolomaz se vyráběla u Šicendorfu, domácí tkalcovina zanikla asi před 60 lety. Hrnčířství tu kdysi kvetlo, zvláště u Jihlavy. Zde v místě zaniklo asi před 20 lety. Kopala se v okolí velmi jemná hlína hrnčířská. Vyčerpáním jejím zaniklo hrnčířství (v jednom hospodářství dosud se říká „U hrnčířů“). Stopy po jamách hrnčířské hlíny jsou patrné dosud v lesích k Červenému kříži. Vyšívání u nás nemá pamětníka. V dřívějších dobách kupovali zdejší sedláci vyšívané bílé kožichy s pestrými tulipány v blízké Polné. Ze dřeva dosud v některých rodinách dělají se pantofle, dřeváky, opálky, lopaty a hrábě, hlavně pro domácí potřebu, v menší míře i na prodej, zejména dřeváky. Sítkování se u nás neujalo, ač pokusy se daly. Snad vlivem působení školy a poměrně dobrými jinými výdělky zdejšího lidu v továrnách nezahníždilo se tu toto tělo i duchamorné zaměstnání.

Děti povětšinou nekonají výdělečné práce. Pouze starší děti (13–14leté) a sirotci jdou do sousedních obcí do služby hlavně jako pasáci a pasačky. Příznivý vliv na mravní povahu dítěte ovšem toto zaměstnání nikterak mít nemůže.

Stálé lomy kamenné tu nejsou, ale hospodáři na svých pozemcích skoro všude nalézají hojnost dobrého stavebního materiálu, jež těží pro svou potřebu jen občas. Hlavním zdrojem výdělků zdejšího dělnictva jsou sklárny. Skelné hutě i brusírna skla jest v Antonínodole, jež založil šumavský sklář Karel Ascherl roku 1845. Nyní jsou majetkem firmy Julius Schindler v Jablonci (vedle toho má též sklárnu ve Smrčné a ve Světlé). Jest tam zaměstnáno asi 70 hutníků a 7 brusičů. Druhá velká sklárna a brusírna jest v Německém Šicendorfu, založena byla roku 1875 Josefem Inwaldem na místě zrušené provazárny. Nyní jest tam zaměstnáno v hutích asi 80 dělníků, v brusírně asi 300 dělníků.

Celkový blahobyt obyvatelstva venkovského stoupl za války i po válce. Není zadluženosti, každý sedlák i chalupník nejen že si uplatil všechny dluhy, ale uložil si také v hotovosti značné částky, dříve na venkově neslýchané. Blahobyt venkova jeví se v častých stavbách a opravách příbytků i hospodářských budov. Leckde v domácnosti venkovské vidíme i přepychové věci, které před válkou byly tu věcí neznámou: leštěný nábytek, záclony, koberce, stroje, obrazy (ovšem někdy dosti nevkusné). I v oděvu vidí se všude po venkově velký pokrok; roztrhaných dětí vidíš jen u některých dětí nedbalých deputátníků, a to jen ojediněle. Naši čeští venkované šatí se po většině po městsku. Za to Němci zdejší dosud zachovávají svůj původní кроj (jmenovitě německé ženy). Hospodáři pokročilejší i skláři posílají své syny do města na další vzdělání do školy měšťanské, hospodářské i do škol středních – jistě známka to zámožnosti.

Majiteli lesa jest tu panství hohenzollernské, obec a 25 hospodářů. Z nich nejvíce lesa má jeden hospodář 4 ha, 2 domkáři pouze po 10 arch. Obci střítežské patří asi 140 měř lesa.

Rašeliny jest dostatek na zdejších mokřinách, ale nedobývá se. Za starých dob byly v okolí doly na rudu stříbrnou. Po bývalých dolech zůstaly na naše časy jen nepatrné stopy.

Fyzická zdatnost obyvatelstva, hygiena zaměstnání. Obyvatelstvo, zabývající se zemědělstvím, jest vcelku zdravé, silné, statné postavy, zato však tovární dělnictvo (zejména brusiči skla) trpí velice jednak škodlivým prachem při broušení skla se vyvinujícím, v hutích přílišným horkem nejvíce trpí zrak. Hlavně však tělesná zdatnost dělnictva klesá následkem nezřízeného života sklářů, kteří již v mládí 15 let vydělávají pěkný peníz, který však utrátí se v pitkách a hýření. Příliš záhy začne dělnictvo žítí, a také příliš záhy stárne a zřídka dočká se 50., nejvýše 60. roku. Souchotiny řadí nejvíce mezi brusiči skla.

Čistota v domácnostech jest tu větší než v obcích čistě českých. Domek několikrát za rok se bílí zevně i uvnitř, nejdůkladněji před poutí a posvícením, podlahy stále se svítí bělostí, lid chodí si také čistě ošacen. Zdá se, že naši lidé ku svému prospěchu napodobují německé

sousedy. V poslední době pořizují si znovu jednotlivci zahrádky před okny, které tu kdysi bývaly, ale později zanikly. V obci jest také dbáno čistoty a pořádku zevnějšího více než v obcích českých. Cesty jsou udržovány v dosti dobrém stavu, ovšem cesta k železniční zastávce jest na podzim a zjara dosti blátivou, neboť frekvence jest k ní čilá. Stromové na návsi i podél cest kdysi bylo vysázeno, ale v době přítomné jest zanedbáno. „Lípy svobody“ u kapličky zasazené v roce 1919 byly trnem v očích zdejších Němců, nedaří se jim, jedna, zdá se, úplně již uschla. Na konci vsi k Hilbersdorfu stojí krásná stará lípa u posledního stavení.

Alkoholismus, který za války poněkud ochabl, v novější době počíná zase bujet jako v dobách předválečných. Jsou to zejména jednotliví alkoholikové ze zvyku, kteří nedají se nikterak od své vášně odvrátiti. Velkou zhoubou lidu zdejšího jsou časté taneční zábavy. Na podzim kolem posvícení, v masopustě, o pouti, před ní a po ní, při každé svatbě, při kácení máje a při každé vhodné i nevhodné příležitosti tanec stíhá tanec. Nejvíce tance jest v čas posvícenský. Několik neděl po sobě se tancuje. O svatbách (jmenovitě německých) není tomu lépe. V sobotu před svatbou, která se koná obyčejně v úterý, vyhrává se nevěstě s velikým rámusem a tancem a tancuje se o svatbě, mnohdy několik dní trvající, za zvuků hudby, která uši i nervy trhá. V tom významávají se jmenovitě naši „milí“ sousedé Němci. Posvícenská a pouťová tancovačka nemá také nikdy konce a mnohdy končí rvačkou s rozbitými lebkami, sklenicemi i nábytkem. Naši sklářští dělníci také rádi napodobí tento německý nemrav, i není se co diviti, že organismus zeslabený nezdravou prací tovární musí podlehnouti. Největším svátkem zde jest pouť a posvícení. Žádné Vánoce, Velikonoce, na ani masopust neslaví se tak hlučně a vytrvale jako prve jmenované dva dny. Oba tyto dny jsou jakýmsi mezníkem v dějinách zdejšího lidu během roku. Mluví se: To a to se stalo před poutí, to a to bylo po posvícení.

Počet narozených ročně. V posledních 20 letech (1901–1920) narodilo se v naší obci 305 dětí, tedy průměrně za rok 15,25. Největší počet porodů vykazuje rok 1920 (25 narození), nejmenší rok 1916 (jen 4 narození). Největší počet porodů připadá na měsíc duben, nejmenší na měsíc srpen a říjen. Počet úmrtí v období 1901–1920 činí 251 osob, tedy průměrně ročně 12,5. Nejstarší obyvatel obce jest Vavřinec Urz (rodem Prušák), cestář ve výslužbě, narozený 11. 7. 1837.

Pohyb obyvatelstva. Před válkou bylo zvykem hlavně u Němců, že stěhovali se odtud, jmenovitě řemeslníci, do Vídně. Vídeň byla eldorado všech zdejších Němců a chvála na její krásy a veselý život neměla nikdy konce. Když však takový dělník nebo řemeslník ve Vídni zestárl a sedřel se, ožebračen vracel se (třeba nuceně) do staré vlasti,

aby domovská obec zuboženého svého příslušníka do smrti živila, nebo chorého dala na útraty obce ošetřovati do okresní nemocnice. Vedle těchto občas vracely se z Vídně do domovské obce ženy s ne-manželskými dětmi, čímž zase obci vzešly výlohy. Konečně i „Videňátka“ opuštěná rodiči často přicházela sama jako břemeno na obec. Toť „blahodárný“ vliv bývalého sídelního města Vídně. Před válkou bývalo tu také zvykem přijímati děti do vychování k chudým rodinám z pražských a vídeňských nalezinců za nepatrný celkem peníz. Jak takové „vychování“ vypadalo, lze si pomyslet. Zdá se, že za války a po převratu stěhovací horečka do Vídně i jinam do velkých měst pominula, ku prospěchu vystěhovalců i domovské obce. Stěhování do Ameriky od nás nebylo nikdy hojné a hromadné a omezovalo se jen na případy ojedinělé. Jest ovšem přirozeno, že v blízké Jihlavě usazují se od nás někteří živnostníci a tzv. dělníci, kteří by u nás na vsi neměli dostatečného výdělků.

Obyvatelstva u nás přibývá. Tak napočteno v politické obci Stříteži roku 1835: 617 obyvatelů, 1900: 917, 1910: 906 a 1921: 1011. Příčinou stoupání počtu obyvatelstva jest velká příležitost dobrého výdělků jednak v továrnách: skelných hutích antonínodolských a šicendorfských, v tabákové továrně v Jihlavě, soukenné továrně v Helenově u Jihlavy, jednak zaměstnáním u dráhy. Pro nás Čechy zvláště tyto kategorie zaměstnání mají velký význam, ježto tyto živly hlavně posilovaly a udržovaly slabé pozice české.

Ve Stříteži je dvůr, náležející k panství štockému, jehož majitelem jest od roku 1848 rod Hohenzollernský. Vlivem jeho a vlivem německého úřednictva až do převratu podporováno a šířeno německví měrou nemalou. Zdálo se, že český živel naprosto na Štocku úplně vymizí. Osud tomu však jinak chtěl a rozpínavosti německé bohdá učiněn navždy konec. Panské pozemky v politické obci Stříteži měly výměry 180,8 ha. Celková výměra katastrální politické obce Stříteže byla 866,2 ha. Panské pozemky v naší politické obci jsou tedy asi 1/5 katastrální veškeré výměry naší obce.

Pracovních sil zemědělských jest tu nedostatek, jako všude na blízku průmyslových míst a železničních středisek. U zdejšího dvoru jest zaměstnáno 10–15 deputátníků. Dělník u dvora vydělá si nyní denně 12–15 K, dělnice asi 7 K. V místě jest pivovar (taktéž majetek Hohenzollernův). Zaměstnáno jest v něm stále asi 7 pracovních sil. Zelinářství a ovocnářství se tu nedaří pro nepříznivou polohu a pro méně úrodnou půdu.

Vzdělání obyvatelstva, možno směle říci, jest tu daleko pozadu za vzděláním lidu usedlého v nížině, v mírnějším klimatu, vyrostlé mezi širými lány plodnější půdy. Povahu lidu vychovává okolí, podnebí, půda. U nás jest kraj divokých hlubokých lesů, prostoupených močály

a rozsáhlými rybníky, podnebí drsné, studené, ostré větry skoro stále hučí v smutných lesních úvalech a po úbočí zalesněných kopců, půda jest také nepoddajná, kamenitá, těžká a skoupá na svoje plody, jež mnohdy zapadnou na polích pod sněhovou pokrývkou, dříve než mohly býti sklizeny. A taková jest i povaha zdejšího lidu. Lid drsný, hrubý, tu a tam i dobrosrdečný. Dobrosrdečných lidí najdeš však spíše mezi lidem drobným (chalupníky, dělníky, řemeslníky), než u zámožnějších sedláků, u nichž zvláště za války vyvinula se neslýchaná hrabivost a tvrdost srdce k malému strádajícímu člověku. Jak často slychám, najdeš dobrosrdečnějších lidí více mezi Němci, než mezi našinci. Příčinu tohoto zjevu hledati třeba snad u větší uzavřenosti a nedůvěřivosti našeho lidu, který až do převratu byl tu jaksi jen trpěn, považován jsa jen za přistěhovalce, vetřelce. Skutečně také většina Čechů přistěhovala se sem teprve nedávno, starousedlíků – skutečných našinců – skoro tu ani není, kdežto většina obyvatelstva německého jest tu již dlouho usazena, jest zámožnější, a proto sebevědomější, Český živel tvoří tu hlavně nezámožné dělnictvo tovární, zřízení železniční, menší hospodáři a hospodářské dělnictvo. Dělnictvo tovární, jako všude, jest živel nestálý, nemající vlastní půdy ani vlastního domu, tedy přece jen živel závislý a málo spolehlivý. Konečně padá tu na váhu (v náš neprospěch) ta okolnost, že do tohoto bývalého uzavřeného území německého stěhoval se jen ten, kdo z jakékoli příčiny jinde stal se nemožným a sem se utekl jaksi do ústraní do neznámého prostředí, nebo ten, kdo nucen byl sem se stěhovati jako zřízenec apod. Když pak nebyl službou vázán, rád zase opouštěl nehostinnou půdu nepřátelského celkem okolí, s jehož obyvatelstvem těžko se dorozuměl a kdež až do převratu nemohl dáti vychovati své děti jazykem mateřským. Takové místo považoval vždy za jakousi trestní stanici. Proto soudím, že zdejší český živel co do povahy i zdatnosti pracovní i majetkové jest méněcenný. Proto vyskytuje se tu mezi našinci tolik lidí polovičatých, nerozhodných, nestálých, bojácných a málo sebevědomých, neuvědomělých Čechů, kteří nevědí, mají-li býti Čechy či Němci, nechápajících, že každá půda naší jest drahocenná, která nesmí přijíti do nepřátelských rukou. V té příčině každý nepatrný Němec jest neoblomný, nekompromisní, hájí nabyté půdy až do krve a neprodá našinci ničeho ze své hroudy ani za velký zisk, ba naopak hledí získati stůj co stůj pro sebe aspoň mez nenáviděného českého souseda a zaplatí každou cenu, jedná-li se o prodej kusu české půdy, jak jsme u nás v poslední době byli svědky. Velkou vinu těchto smutných zjevů má ovšem posavadní výchova, výchova čistě německá a veliký tlak, který provozovali tu Němci na našince hospodářsky slabší, za určité vytčeným cílem, k němuž, domnívali se již, že daleko nemají. Plány jejich převratem roku 1918 na dobro se zmařily, ale větší

nazdejších německých lidí s určitostí očekává – dříve neb později – návrat zlatých pro ně časů vlády habsburské a vlády Němců v „němec-kém“ jazykovém ostrůvku štocko-jihlavském.

V obci a okolí vyskytují se časté krádeže, jmenovitě vepřů, drůbe-že apod., což přičítáno bývá hlavně vlivu zdejších příslušníků – ciká-nů. Také pytláctví tu hojně bují, lesní a polní pych všeobecně není tu považován za něco trestného.

Příchod Němců na Štocko. Zdejší Němci hleděli a hledí na usaze-né tu Čechy jako na přivandrovalce, vetřelce. Tuto výuku mohli by-chom vším právem obrátiti vůči Němcům. Vždyť oni přivandrovali k nám do kraje kdysi ryze českého z Němec. Stalo se tak v XII. a XIII. století, když tu objeveny stříbrné doly. Němečtí horníci přišli sem hlavně z Durynska a Horního Saska, rolníci z Pomohani a bavorské Horní Falce, menší část ze Slezska a Rakous. Hlavními podporovateli německé kolonizace u nás byl Přemysl Otakar I., Václav I. a Přemysl Otakar II. Ze šlechty to byli Lichtenburkové, pak kláštery (želivský, sedlecký, žďárský a pohledský). Střítež a okolí byla po dlouhá staletí v rukou české šlechty (Leskovce, Trčků aj.), teprve začátkem 17. století byla majetkem Jihlavy a jihlavských patricijských rodin, odkudž začalo poněmčování našeho okolí, jež vrcholu dosáhlo v 19. století, kdy stří-težsko-štocké panství přešlo do rukou německých Hohenzollernů. Tak vypadá v pravdě to české „přistěhovalectví“.

Analfabetů u nás napočítali jsme vcelku asi 20, a to hlavně mezi starší generací německou. Záliba ve čtení u Čechů i Němců jest dosud nepatrná. Není také divu. České obyvatelstvo v německém prostředí nemělo knih, ani valného zájmu, ježto jednak chudoba a tvrdost po-měrů tomu bránily, jednak nebylo žádného zevního popudu, vnitřní potřeba vzdělání také málo pociťována celkovou zaostalostí a zane-dbaností ve směru národního sebevědomí českého. Na straně němec-ké není v tom směru lépe, ježto germánská povaha zdejšího lidu vy-hledávala zábav hlučnějších, nevázanějších (hospodské pitky, karban a hra v kuželky, časté taneční zábavy po večerech, někdy dlouho do noci, v průvodu harmoniky i bez ní, po vsi pěstované hulákání a jodlo-vání, jemuž zde říkají „zpěv“. Velkou mravní porušenost mládeže do-kazuje značný počet nemanželských dětí, v čemž lze viděti zhoubný vliv velkého města (Jihlavy) a blízkosti továren.

Novin a časopisů zdejším lidem málo se odebírá a čte. Poměrně ještě nejvíce čte zdejší dělnictvo tovární svoje stranické listy (Právo lidu, Rudé právo aj.). Zdejší sklářské dělnictvo a železniční zřízenectvo jest většinou zorganizováno v straně sociálně demokratické, většina jeho snad v straně komunistické. Jak jsem se však přesvědčil několi-krát, skutečných sociálních demokratů (tím méně komunistů) jest tu velmi málo. Jaká ironie: ač většina dělnictva i zřízenectva jest ve stra-

ně sociálně demokratické, ve skutečnosti jsou skoro všichni smýšlelím i konáním čistokrevní klerikálové. Každé neděle jdou na mši, někteří i ke zpovědi, pohřby i sňatky jsou vesměs církevní. Jaká to podívaná: pohřeb dělníka sociálně demokratického (komunisty): Napřed křížek, za ním rudý prapor, pak kněz s asistencí ministrantů, rakev, za ní truchlící pozůstalí a lid. U kostelíčka rudý prapor postaví se u vrat, celý průvod vejde do kostela. V kostele mše, u rakve nad hrobem církevní obřady a modlitby. – Železniční zřizenci čtou své odborné listy, rolníci své noviny hospodářské. Mezi německým lidem venkovským nejvíce je rozšířen „Dorfbote“. Z těch málo knih, které náš lid čte, nejvíce zajímají rozmanité příběhy o cikánech, loupežnících, kalendářové povídky, strašidelné historie, čtení o proroctvích, dobrodružné romány i krváky, pohádky; pokročilejší čtenáři rádi čtou historické romány Jiráskovy, vesnické romány Raisovy a Bohumila Brodského. O básně tu nestojí ani ten nejpokročilejší čtenář.

Nadání ve škole jeví se vcelku prostřední, někde i podprostřední. Nejmenší nadání jeví se jmenovitě u dětí dvorských deputátníků, kteří jsou většinou silnými alkoholiky a mají namnoze velmi neutěšené domácí poměry. Péče nebo naopak zase nedbalost matčina – zdá se – hraje tu úlohu rozhodující. O nadání našich dětí nemožno však dosud vysloviti úsudku konečného, neboť není dosti dlouhých zkušeností a pak nutno uvážiti, že naše dítě až do převratu neslyšelo ve škole ani slova českého, tedy duch mládeže nasycen byv myšlenkami a názory cizorodými, těžko přizpůsobuje se nyní myšlenkám i názorům novým, někde i protichůdným posavadnímu postupu jeho výchovy. Zajisté že v duši mnohého našeho dítěte nastal zmatek, jež nevyvinutá mysl dětská těžko překonává. Na vyšší vzdělání, dokud tu nebylo české školy, naši lidé svých dětí neposílali. Teprve v posledních dvou letech počínají zdejší Češi posílati větší děti do Jihlavy (s níž je tu výborné spojení železniční) na české gymnázium, na zimní hospodářskou školu a na měšťanskou školu.

Řeč zdejšího lidu. Jako řeč zdejších Němců hemží se bohemismy, tak zase zdejší čeština promísena jest hojnými germanismy. Zdejší lid neumí ani česky, ani německy. Kdo mezi zdejším lidem nevyrostl, těžko se s ním smluví – ani Němec ne. Zdejší Němci neobyčejně křičí, ba hulákají, jako by se stále hádali. Hatmatilce své často ani sami mezi sebou nerozumějí. Neněmec z jejich houkání zpravidla nerozumí ničemu. Obecní strážník s bubnem vyvolává jakousi vyhlášku obecního úřadu – ovšem jen německy. Nikdy nerozumím z jeho houkání ani slova. Několik perel jazykových: koza = německy die Khóz, požen kozy domů = Fía ty Khóz hám!; býk = bejkala, družičky = drauschken, družba = družman, sirky = sirkala, pivoňka = pobonke (bivanka), stodola = štódl, šípek = hěša-pěča, pomlázka = šmikousta, hochtanský

smrček = houtana fejtł, babička = baba, morky = morken, brambory = bramborn, kapsa = kapse, krumpáč = krompatsch, šišky = tschischken. V každé obci je jiná výslovnost. Tak slovo Stein = kámen vyslovují různě: štán, štén, štýn, štón, štún. Hláskové změny jsou dalekosáhlé. Přehlasování, užení, stahování, vsouvání hlásek, rozvádění jednoduchých samohlásek na různé dvojhlásky až pozoruhodné a pro Čechy těžko vyslovitelné a těžko srozumitelné. Například mluví se takto: Da routen Rousen san schuin. Spann d'Ochs ei und fahr in Wal no Holz. Gej und soich d'Haus, scholl glei herkömm. Měrou ne menší jest tu porušen i jazyk český. Dej vyslovují dôj, trhej = trhôj, syfej = sypôj, vejce = vôle apod. Sešit jest vypsáný místo popsaný, žák ode mne okoukává místo opisuje, opravit chybu = vypasírovat, potit se = švicovat se. Osobního zájmena „já“ užívá se dle němčiny stále a všude. Škole tu nastává úkol těžký, napraviti to, co pokazila staletí.

Náboženské cítění lidu. Zdejší lid i český i německý jest velmi pobožný, bigotní. Němci s Čechy se v tomto směru předstihují. Nábožnost tato však týká se pouze zevnějších obřadů a výkonů (mše, modlitby, svěcení svátků, postní pobožnosti po bujných tancovačkách a pustých pitkách, dávání na modlení, okázalé slavení pouti, časté průvody církevní (o křížových dnech, božím těle a podobně). Vyzvánění na rozkřaptělý zvonek je velmi časté a dlouho trvající. Zemřelému měsíčnímu děcku se vyzvání po 2 dny po půl hodině. Němci jsou nábožnější než Češi a dávají těmto příležitost ke sporům o přednost při sloužení slavných mší. Že i mezi Čechy dosti jest podporovatelů svaté církve, svědčí ta okolnost, že z bohaté fundace asi před 20 lety zemřelých českých manželů U. založena ve Stříteži sídelní kaplanka (filiálka fary ždírecké). Víra zdejšího lidu hraničí na pověru. Mezi lidem rozšířeno mnoho pověr (o čemž v posledním odstavci). Nábožensky lhostejných lidí a bezvěrců najdeš tu něco málo mezi mladším dělnictvem továrním, asi vlivem organizací dělnických. Snášenlivost náboženská jeví se tu dobře v poměru ke zdejším židům, s nimiž náš lid žije v přátelství. Zdejší židé živnostníci a pachtýři dvorů jsou naším lidem podporováni měrou až zarážející, čehož důkazem jest velká zámožnost zdejších synů Izraele. Dosud se tu nepodařilo, aby křesťanský obchodník (ač stalo se několik pokusů) mohl se tu trvale udržeti a čeliti konkurenci těchto rozených obchodníků a zároveň nepřátel českého lidu. Pacht obou dvorů (střítežského a karlswaldského) mají v rukou židé. Nová církev československá nezapustila tu dosud kořeny. Při sčítání lidu přihlásilo se 6 osob k této církvi, ale zdá se – že spíše z osobní nechuti k faráři místnímu, než z vnitřního přesvědčení.

Písmáků a mudrlantů za vyličených poměrů tu není. Zdejší lid málo jest přístupný náboženskému hloubání a rozumování. Myšlení jeho nese se více směrem praktickým – hmotařským.

Stopy zaniklé vsi, hradu, dolování. Nedaleká obec (asi ½ hodiny vzdálená) Starý Pávov stojí na místě v starých dobách zaniklé vsi Dobešova. Německý spisovatel Pechhold odvozuje jméno Dobešov buď od slovanského kmene „dob – dub“, ježto prý ve zdejší krajině za starých dob byla hojnost dubů. Názor rozhodně mylný, rovněž jako druhý jeho výklad, že prý dlužno ve jméně hledati keltický původ od kmene „dob – doub“, to je voda. Všecko možné v tom slově hledal, jen jedině správného poukazu na osobní jméno „Dobeš“ nenašel. Bylo by záhodno, obnoviti staré jméno Dobešov za novější, historicky neodůvodněné jméno Pávov (Pfauendorf). O zaniklém zdejším hradě Stříteži viz na začátku. Stopy dolování na stříbro jsou málo patrný u hráze rybníka nyní vypuštěného, zvaného Birkenteich (u staré cesty k Antonínodolu). V lesích k Červenému kříži jsou znatelný dosud jámy, z nichž těžila se velmi jemná hlína hrnčířská. Po vyčerpání před několika desetiletími hrnčířství docela tu zaniklo.

Zvyky při narozeních, svatbách atd. Starých zvyků a obyčejů zdejší Češi při různých příležitostech již neužívají. Není tu tradice, není památek, ani starých pamětníků, ježto zdejší lid český přistěhoval se mezi cizí živel, zapomněl staré zvyky a obyčeje, jež si kdysi přinesl ze svého domova. Pokud snad vyskytují se sporadicky u našich lidí některé obyčeje, jsou rázu čistě německého, duchu našeho lidu se přičítají, tedy nepřirozené a nemohou se vžiti ani zakořeniti, což není žádnou škodou pro kulturní vývoj našeho lidu. Ostatně i u lidu německého obyčejů a zvyků ubývá častým stykem s blízkým městským lidem z Jihlavy.

Kroj. Češi zdejší už dávno ztratili původní svůj kroj. Staří pamětníci dosud vypravují, že ještě asi před 40 lety sedláci zdejší i na celém Brodsku nosili dlouhé bílé kožichy s vyšívanými červenými tulipány. Snad tu a tam ještě mají takový kožich uchovaný jako památku po dědu (v muzeu polenském jest několik takových kožichů). Zato však u zdejších Němců a zvláště u jejich žen zachoval se původní kroj, jež možno spatřiti jmenovitě každé neděle v kostele zdejších katolíků, nebo v Jihlavě každodenně. O svatbě má nevěsta na hlavě vysoký a těžký věnec (Brautkrone) podobný hrnci ze stříbrných drátků a lesklých kovových nití s malými zrcátky a pestrými skleněnými korály. Družičky (Drauschken) mají podobné menší věnce.

Lidové tance české se tu nezachovaly. Známy jest německý divoký a nekonečný tanec zvaný Hatschoh. Lidových vyšívaček není tu pamětníka. Bílé selské kožichy vyšívali kdysi v Polné.

Cikáni. Zvláštností naší obce jsou asi 3 rodiny zdejších příslušníků – cikánů z rodu Krausů. Přistěhovali se sem již asi před 100 lety a od té doby tu žijí (ovšem jen občas, hlavně v zimě) v obecní pastoušce. Hlásí se k národnosti německé, děti posílají (občas) do německé školy.

Živí se hudbou, prodejem hudebních nástrojů i jiným způsobem. V létě jsou obyčejně ve světě, odkudž na zimu se vracejí do svého brlohu jako jezevci, na jaře pak vyhublí jdou zase do světa. Občas některý z nich i na delší dobu (i na 3 leta) zmizí ve velkém domě na Pankráci. Cikánská chalupa u lesa jest typem podobných chatrčí cikánských na Slovensku na konci dědin a měst. Nemá štítu, okna zalepená papírem neb ucpaná slámou, před chalupou stále stojí vůz připravený k odjezdu do neznámých končin. Zdejší obyvatelé, jmenovitě Němci, dosti dobře se s nimi snášejí („doma prý cikán nekrade!“) a uzavírají s nimi občas i přátelství a různé „obchody“.

Jak se léčí po domácku lidé i zvířata. Lid zdejšího kraje, český i německý, byl a jest dosud velmi pověřivý. Vysvětluje to jednak velký sklon lidu k pobožnůstkářství, jeho konzervativnost, zaostalost následkem nedostatečného dosavadního vzdělání školního, jednak ráz celé krajiny, plné bahnisk, rákosin, hlubokých lesních úvalů s hlubokými tůněmi, pustých mýtin, strání, roklí a vcelku velmi řídko obydlený kraj. Lid dosud věří v existenci čarodějnic, začarování dobytka, proti čemuž užívá dosud rozličného zaříkávání, divného koření a podkuřování.

Dostala se mi do rukou taková „čarodějnická knížka“, herbář, a jak praví pisatel „Verbář“. Jest to knížka zajímavá, osvětlující dobře duši našeho kraje. Sešit obsahuje 20 listů popsaných švabachem, pomíseným latinkou, rukou dosti neumělou, se zvláštním pravopisem, na některých místech dosti těžko čitelným. Jest asi 80–100 let starý to český rukopis, vzniklý bezpochyby v největším statku zdejším. Obsahuje řadu receptů o léčení koní, hovězího dobytka i lidí a svědčí o velké pověřivosti pisatelově. Dosud prý mnozí zdejší hospodáři starší generace léčí takovým způsobem. Z mnoha receptů vyjímám některé nejzajímavější tituly: Aby nemohla čarodějnice člověku škoditi. Kdyby dobytek z udělání (očarování) stonal. Jak čarodějnici chytit. Když krávy krví dojí. Kdyby člověk učarováním dobytčeti zamkl hubu. Aby lidé čarodějní mléko kravám neodňali apod. Jako prostředků proti učarování užívá se různých věcí. Velkou úlohu v tomto léčení hraje: hnízdo sršňovo, spálený živý jezek, na trojím panství natrhané koření, hlína ze tří mravenišť, klokočové dřevo, čertkus, voda z kaluže, moč i jiné odpadky zvířecí i lidské, devateré dříví nalámané na trojím panství, přibitá a uzená žába, srdce netopýrovo, černá kočka nebo krkavec zakopaný ve vratech, hromový klín, hřebík z bran, od černé slepice první vejce a jiné. Jako význačný den pro čarování jest předvečer noci filipo-jakubské.

Osvícené XX. století má ještě mnoho stínů, mnoho pověr a předsudků, i jest hlavně na škole a dobré knize, aby středověkou zaostalost zaplašila z tmavých zákoutí zanedbaného ostrůvku štockého. Němec-

ká kultura udržovala úmyslně zdejší lid v nevědomosti a lži, aby mohla snáze loviti ubohé české duše, pohřížené ve tmách pověry a duševní zaostalosti. Heslem české školy bude: Lux in tenebris!

Prameny, jichž bylo užito:

Ottův slovník naučný; Břetislav Rérych: Polensko a Štoko. 1912; Michael Simböck: Iglau und die Iglauer deutsche Sprachinsel. 1905; Rudolf Pechhold: Der Bezirk Stöcken. 1907; Josef Vítězslav Šimák: Krajina německobrodská v době Husově (Zprávy městského musea v Německém Brodě). 1916; Herbář (Werbář), psaná knížka neznámého pisatele (asi před 80–100 lety).

Filip Plašil

180. výročí narození Hilsnerova žalobce

U příležitosti 120. výročí zavraždění Anežky Hrůzové a vypuknutí nechvalně známé Hilsnerovy aféry je snad vhodné krátce se zastavit nad důležitou postavou, která významně přispěla k neblahému průběhu vyšetřování a soudního řízení s Leopoldem Hilsnerem jako domnělým vrahem. Jde o státního zástupce z Kutné Hory JUDr. Josefa Antonína Schneidera-Svobodu, od jehož narození nedávno uplynulo 180 let. Protože jeho role v trestním řízení vedeném proti Leopoldu Hilsnerovi byla již několikrát popsána a je všeobecně známa, sestavil autor na podkladě literatury a dobového tisku krátký medailon týkající se přímo života a právnické kariéry dr. Schneidera-Svobody.

Narodil se 28. dubna 1839 až v dalekém Oltingue ve Francii do rodiny rolníka a barvíře Aloyse Schneidera, avšak nejméně od 60. let žil z neznámého důvodu u manželů Emanuela a Anny Svobodových v Kutné Hoře, na jejichž počest si změnil příjmení na Schneider-Svoboda. Není bez zajímavosti, že jeho adoptivní matka Anna Svobodová pocházela z domu čp. 49 na hlavním náměstí v Polné, kde se narodila 7. července 1822 do rodiny hodináře Františka Culky a jeho manželky Karolíny roz. Höschlové (dcery zakladatele českého divadla v Polné Karla Höschla). Dr. Schneider-Svoboda se oženil 2. června 1872 v Košeticích s 27letou Hermínou Stanglerovou, dcerou velkostatkáře z Horky nad Sázavou a Košetic. Manželství však zůstalo bezdětné a údajně nebylo příliš šťastné.

Po studiu pražské právnické fakulty v letech 1860–1864 a složení doktorátu práv vstoupil v roce 1867 do soudní služby. Do roku 1869 působil jako soudní adjunkt v Hradci Králové, odkud byl toho roku přeložen ve stejné funkci do Kutné Hory. Jako adjunkt Krajského sou-

du v Kutné Hoře se v roce 1875 chopil příležitosti ke služebnímu postupu a přestoupil ke státnímu zastupitelství – stal se náměstkem státního zástupce u Krajského soudu v Mladé Boleslavi a již o necelé dva roky později, v únoru 1877, se v téže funkci vrátil do Kutné Hory. Brzy nato byl nejpozději v únoru 1878 přeložen do Prahy, kde působil jako náměstek státního zástupce až do roku 1884. Dne 3. ledna 1883 mu byl udělen rytířský kříž řádu Františka Josefa I.

V říjnu 1884 se z Prahy vrátil do místa svého původního bydliště v Kutné Hoře, když byl 2. října jmenován radou zemského soudu a zařazen k místnímu krajskému soudu jako soudce. Soudní službu již podruhé opustil v květnu 1888, kdy byl jmenován státním zástupcem (tj. vedoucím státního zastupitelství) v Kutné Hoře v 7. hodnostní třídě.¹ Rozhodnutím císaře z 16. března 1898 mu byl udělen s prominutím poplatek titul a charakter rady vrchního zemského soudu. Pro představu o poměrech tehdejších vyšších státních úředníků lze uvést, že koncem roku 1898 pobíral dr. Schneider-Svoboda roční služné 3000 zl., aktivitní přídatek 350 zl. a starobní přídatek 300 zl. Na samém konci kariéry byl v dubnu 1902 služebně povýšen do 6. hodnostní třídy a v říjnu téhož roku byl k vlastní žádosti ve věku 63 let přeložen do trvalé výslužby. Při té příležitosti mu bylo vysloveno uznání ministerstva spravedlnosti za dlouholeté vynikající služby; i přes podaný návrh mu však nebylo vyššími místy uděleno vyznamenání, jedním z důvodů prý bylo i stanovisko Vrchního státního zastupitelství v Praze, které nepovažovalo Schneider-Svobodův postup za Hilsneriádu za bezchybný.

Zdá se, že případ polenských vražd vstoupil do života doktora Schneidera-Svobody více než jiné kauzy a že jej snad vnímal více osobně, možná i díky polenskému původu jeho adoptivní matky. Jak jinak si vysvětlit, že v roce 1904 – tedy tři roky po skončení Hilsnerova procesu – nechal už jako penzista vlastním nákladem vyrobít důstojný secesní pískovcový pomník od významného sochaře a medailéra Antonína Suchardy na hrob zavražděné Anežky Hružové na hřbitově u sv. Barbory v Polné. O polenský případ ostatně projevoval už od počátku neobvyklý zájem, neboť se už 22. dubna 1899 osobně zúčastnil vyšetřování na místě samém, což nebylo běžné – tento úkol náležel vyšetřujícím soudcům a státní zástupci obvykle vyvíjeli činnost až ve fázi přípravy obžaloby. Schneider-Svoboda byl pravděpodobně silně věřícím člověkem, neboť se stal rytířem církevního Řádu Božího hro-

¹ Státní zástupci a jejich náměstci v té době působili pouze u krajských a vyšších soudů, u okresních soudů zastávali jejich úkoly v jednodušším měřítku tzv. funkcionáři státního zastupitelství – většinou osoby bez vysokoškolského vzdělání právního směru, obvykle státní úředníci, učitelé nebo četníci či policisté ve výslužbě.

bu; možná i tato skutečnost mohla mít vliv na to, že jako státní zástupce rychle uvěřil hypotéze, že Anežka Hrušová se stala obětí rituální vraždy, neboť pravdivost legendy o židovských rituálních vraždách byla některými tehdejšími představiteli církve otevřeně podporována (např. královéhradeckým biskupem Edvardem Brynychem). Obžaloba podaná proti Leopoldu Hilsnerovi svou obsahovou kvalitou jistě nepatřila k těm lepším, které dr. Schneider-Svoboda v průběhu života zpracoval.

V Kutné Hoře se Schneider-Svoboda aktivně zapojil jako člen městského zastupitelstva do místní politiky, ale i do spolkového života. Mimo jiné sám inicioval vznik tamějšího spolku pro podporování a zaopatřování propuštěných trestanců. Zejména po odchodu do výslužby se výrazně věnoval dobročinným aktivitám. Finančně přispíval na rekonstrukci a dostavbu gotického chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, podílel se i na znovuzřízení věže zámku svých příbuzných ve Věži, která podlehl požáru. V roce 1909 založil v Kutné Hoře nadaci na podporu osázení a obutí chudých dětí, které věnoval svůj dům; na základě tohoto dobročinného skutku byl v červenci 1909 jmenován čestným měšťanem Kutné Hory. Svou závěti odkázal značné sumy Hlávkově studentské nadaci a řadě spolků a jiných organizací.

JUDr. Josef Antonín Schneider-Svoboda zemřel v Kutné Hoře 26. února 1914 ve věku nedožitých 75 let na cukrovku a arteriosklerózu jako všeobecně uznávaná výrazná osobnost města. Jeho rozměrný umělecky provedený náhrobek, pořízený na náklady města Kutná Hora, je kulturní památkou a byl nedávno restaurován. Životopis dr. Schneidera-Svobody byl nedávno zevrubně zpracován v níže citovaném příspěvku PhDr. Lukáše Provaze.

Literatura:

Bořecký, Jiří: *Dějiny Úsobí a Chyšky II. Úsobí* 2012, s. 37–39; Kovtun, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Praha 1994; Provaz, Lukáš: *JUDr. Josef Antonín Schneider-Svoboda (1839–1914), aktér hilsneriády i zapomenutý mecenáš a dobrodinec*. Středočeský sborník historický, roč. 42 (2016), s. 122–143; Stupková, Marie; Klečáček, Martin: *Slovník představitelů soudní správy v Čechách v letech 1849–1918*. Praha 2015, s. 350.

Periodika:

Naše listy, roč. 1869, č. 84, 25. 3. 1869, s. 2; *Právník*, roč. XIV., Praha 1875, s. 858; *Posel z Prahy*, roč. 1877, č. 52, 22. 2. 1877, s. 3; *Národní politika*, roč. II., č. 269, 4. 10. 1884, odpolední vydání, s. 1, *Pražský denník*, roč. 19, č. 230, 5. 10. 1884, s. 2; *Národní listy*, roč. 28, č. 137, 17. 5. 1888, odpolední vydání, s. 2; *Bohemia*, roč. 56, č. 10, 10. 1. 1883, s. 5; *Juristische Blätter*, roč. XXXI., č. 14, 6. 4. 1902, s. 163, *Národní politika*, roč. 20, č. 91, odpolední vydání, 3. 4. 1902, s. 1; *Politik*, roč. 37, č. 80, ranní vydání, 21. 3. 1898, s. 2; *Verordnungsblatt des k. k. Justizministeriums*, sv. 18, 1902, s. 286, *Politik*, roč. 41, č. 288, ranní vydání, 19. 10. 1902, s. 5.